

J. SKOCZYLAS – Kamienny Poznań. O skałach, które tworzą miasto. Wydawnictwo Miejskie Posenania, Poznań 2024, 216 str.

Kamienny Poznań. O skałach, które tworzą miasto, autorstwa Profesora Janusza Skoczylasa to popularno-naukowy, interesujący, oryginalny i wciągający Czytelnika obraz wykorzystania na przestrzeni wieków kamieni, które można spotkać w stolicy Wielkopolski.

Autor jest geologiem, profesorem nauk o Ziemi, autorem ponad 500 publikacji, w tym 16 książek. Od 1970 r. jest związany z Uniwersytetem im. A. Mickiewicza w Poznaniu. Jego zainteresowania badawcze koncentrują się wokół nauk o Ziemi, petroarcheologii, historii geologii, poszukiwań surowców skalnych oraz geoturystyki. Od wielu lat interesuje się tematyką wykorzystania surowców skalnych w architekturze Poznania, a prezentowana pozycja jest zwieńczeniem kilkudziesięciu lat pracy. Przedstawia wykorzystanie kamienia w kluczowych dla Poznania obiektach użyteczności publicznej i kultu religijnego, nie wyłączając wykorzystania kamieni (dla geologa skał) na terenach zieleni miejskiej czy też form ekspozycji i popularyzacji kamienia na terenie tego miasta.

Książka liczy 215 stron i pomijając *Wstęp*, została podzielona na 3 zasadnicze rozdziały: *Charakterystyka kamienia*, *Kamień w Poznaniu do 1793 roku* oraz *Wystrój kamieniarski Poznania w architekturze i terenach zieleni od końca XVIII wieku*. Ten ostatni rozdział, ze zrozumiałych względów wynikających z zachowania największej liczby obiektów, zajmuje przeszło połowę objętości prezentowanej publikacji. Całość kończy obszerna bibliografia, w której zamieszczono ponad 200 pozycji, a liczne autorskie i współautorskie publikacje dokumentują zainteresowanie autora prezentowaną problematyką prowadzoną od kilkudziesięciu lat. Prezentowana książka, w twardej oprawie, została wydana przez Wydawnictwo Miejskie Posenania, a jej recenzentem naukowym był Profesor dr hab. inż. Krystian Probierz. Szanując historię, autor książki w sposób przystępny przedstawił stan badań geologicznych nad kamiennym Poznaniem. Rozdział wprowadzający – *Charakterystyka kamienia*, zawiera pięć części, które prezentują: *Kamień jako element historii i kultury człowieka*; *Co to jest kamień?*; *Klasyfikacja skał w zastosowaniach przemysłowych*; *Symbolika kamienia oraz Kamień w turystyce Poznania*. W tym rozdziale zaprezentowano podstawowe informacje i definicje wykorzystanych terminów geologicznych, co pozwala Czytelnikowi niezwiązanemu z geologią na łatwiejsze zrozumienie treści dotyczących wykorzystania surowców skalnych w dziejach miasta. Co to jest kamień? Na pytanie to Autor podaje kilka jego definicji pochodzących z różnych źródeł: twardy kawałek skały w znaczeniu potocznym (Radlicz-Rühlowa, 1968); w kamieniołomach mówi się o skale i jej eksploatacji; skała to blok lub odłamek skalny (Wielka Encyklopedia PWN, 2013); kamień to ogólna nazwa skały, która może być luźna, kamień zaś jest twardy (Ryka, Maliszewska, 1991); kamień to określenie techniczne skał związanych w postaci odspojonej od calizny skalnej w sposób natural-

ny lub metodami górniczymi, bez względu na pochodzenie, typ, rodzaj i odmianę skały (Kukiałka, 2001). Z geologicznego punktu widzenia skała to powszechnie przyjęty i używany termin. Nazwa kamień, jeżeli się pojawia, ma znaczenie bardziej użytkowe.

Dwa pozostałe, zasadnicze rozdziały odnoszą się do prezentacji opisu wykorzystania kamienia w architekturze Poznania. Opis dotyczący kamienia w Poznaniu do 1793 r. prezentuje wykorzystanie kamienia w średniowieczu oraz tendencje w rozwoju kamiennej architektury i sztuki w XVI–XVIII w. Kolejny rozdział przedstawiający wykorzystanie kamienia w architekturze i terenach zieleni Poznania, od końca XVIII w. po współczesność, został podzielony na okres panowania niemieckiego oraz lata 1918–2022. Jest on uzupełniony o prezentację ważniejszych obiektów kamiennej architektury tego miasta. Budynki, w których udział kamienia jest znaczący, przedstawione szczegółowo to: Zamek Cesarski, Collegium Maius, Collegium Minus i Collegium Iuridicum, Biblioteka Uniwersytecka, nowy budynek dyrekcji kolei, gmach dyrekcji poczty, gmach agent miejskich, Archiwum Państwowe, dawny gmach PKO przy Placu Wolności, wieżowiec PGK Centrum. Autor odniósł się również do niszczenia okładziny kamiennej zabytkowych gmachów oraz prób ich czyszczenia. Kolejno, opis wybranych elementów kamiennych części sepulkralnej Cytadeli oraz poznańskich cmentarzy wnoszą interesujące

informacje na temat zmian w wykorzystaniu kamienia w nagrobkach na przestrzeni lat. Rozdział ten kończy opis kamienia na terenach zieleni miejskiej oraz form jego ekspozycji i popularyzacji. Na podkreślenie zasługuje interesująca forma prezentacji wykorzystania kamienia w architekturze, i nie tylko, miasta Poznań, struktura książki i wyróżnione rozdziały i podrozdziały.

Z geologicznego punktu widzenia interesujące jest pochodzenie i zmiany w wykorzystaniu materiału skalnego i zapraw na przestrzeni wieków na terenie Poznania, co pozwala prześledzić lekturę książki. Początki kamiennej architektury w Poznaniu (budowle sakralne na Ostrowie Tumskim) dotyczą poszukiwań, transportu i wykorzystania w budownictwie lokalnych gładzów narzutowych, które w części naziemnej były spojone gipsową lub węglanową zaprawą murarską. Autor pisząc o wczesnośredniowiecznych budowlach Poznania, wspomina o gipsie z Wapna k. Wągrowca, wapieniach z holocenijskich złóż kredy jeziornej, gytii i wapienia łąkowego, martwicy wapiennej z Trłagła nad Jeziorem Pakoskim czy wapieniach z Piechcina. Na przełomie XII i XIII w. w budownictwie Poznania podstawowy surowiec, jakim były gładz narzutowe, został zastąpiony cegłą produkowaną z lokalnego materiału skalnego (gliny i łu z domieszką piasku). Elementy wystroju poznańskiej katedry z XVI w. to również wapienie z Dębniaka k. Krakowa oraz wapienie z Gór Świętokrzyskich, czerwone wapienie Tardosz z Węgier czy brunatno-czerwone wapienie z Salzburga. Od połowy XVII w. coraz większe wpływy w tworzeniu wystroju kamiennego Poznania odgrywało wykorzystanie skał z północy Europy (np. górnodońskie wapienie walońskie, szare i czerwone ordowickie wapienie z Olandii), często spotykane w posiadkach. Coraz częściej pojawiają się elementy wykonane z różnych rodzajów wapieni z Gór Świętokrzyskich, z rubieży Rzeczypospolitej oraz marmurów włoskich. Rozwój życia gospodarczego w XIX i XX w. przyczynił się do znaczących przekształceń zabudowy kamiennej miasta. Kamień znalazł zastosowanie i był wykorzystywany również w drogownictwie i kolejnictwie, przy budowie Cytadeli, przy czym nowa władza preferowała wykorzystanie surowców skalnych z terenów etnicznie niemieckich. Stąd w licznych budowlach końca XIX i początku XX w. pojawiają się piaskowce z Gór Połabskich (Biblioteka Uniwersytecka), granodioryty i granity łuzyckie (dyrekcja poczty), różne odmiany wapieni z okolic Berlina i Wurzburga (Zamek Cesarski), tufy z gór Eifel (gmach dyrekcji kolei). Tendencja wykorzystania kamienia w wystroju kamiennym Poznania zmieniła się w okresie międzywojennym, kiedy to przemysł budowlany korzystał z dostępnych na terytorium II Rzeczypospolitej skał z Gór Świętokrzyskich, Wołynia, Karpat, również z okolic Krakowa i Górnego Śląska. W latach powojennych popularnym kamieniem

stał się granit strzegomski (np. powierzchnia placu Wolności), wykorzystywano również granit strzebiński i karkonoski. Sjenity z Koźmina i Przedborowej można spotkać na stokach Cytadeli czy też przy Collegium Minus. Liczne, inne skały magmowe, osadowe i metamorficzne z terenu Polski w liczbie kilkudziesięciu różnych typów skał, jak wspomina Autor, wykorzystano w wystroju miasta. Uzupełnieniem są sprowadzane z zagranicy surowce skalne z krajów tzw. demokracji ludowej (Węgier, Bułgarii, Albanii i in.), a od początku lat 90. XX w., w związku z przemianami ustrojowymi, również z Włoch, Grecji, Turcji, Szwecji, Norwegii, Finlandii, Niemiec, rzadziej z Indii, RPA czy Brazylii.

Pomijając opracowanie J. Rajchla *Kamienny Kraków* (2004), prezentowana książka J. Skoczylasa *Kamienny Poznań. O skałach, które tworzą miasto* to drugie tak obszerne opracowanie prezentujące problematykę wystroju kamiennego miast Polski. Pozycja ta jest kierowana do szerokiego grona Czytelników, na co wskazuje sposób prezentacji problematyki. Powinna zaciekać osoby zainteresowane skałami, które można znaleźć w różnych obiektach na terenie Poznania, studentów i pracowników naukowych zainteresowanych tematyką wykorzystania surowców skalnych w architekturze miast Polski. Archeologom dostarcza szerszych informacji dotyczących skał wykorzystanych w badanych przez nich obiektach stolicy Wielkopolski. Przedstawione treści książki to promocja geologii miejskiej, może służyć jako pomoc w przygotowaniu tras wycieczek geoturystycznych po mieście, być przydatna w edukacji studentów, geologii szczególnie w Poznaniu bardzo różnicowanej grupy eratyków pochodzących ze Skandynawii.

Należy podkreślić, że problematyka wystroju kamiennego miast Polski nie ma dotychczas należytego miejsca w literaturze, chociaż jest istotna z historycznego i architektonicznego punktu widzenia. Kamień towarzyszy człowiekowi od najdawniejszych czasów, a elementy z niego wytworzone przetrwały nawet tysiące lat. Jego wykorzystanie to materialny dowód rozwoju miasta. Dlatego też *Kamienny Poznań. O skałach, które tworzą miasto* to interesująca pozycja wydawnicza, która powinna znaleźć uznanie nie tylko u geologów.

Cytowane publikacje

- KUKIAŁKA S. 2001 – Terminologia kamiennarska. Świat Kamienia, 11 (4): 70–71.
 RADLICH-RÜHLOWA H. 1968 – Co to jest kamień? Wydawnictwa Geologiczne, Warszawa.
 RAJCHEL J. 2005 – Kamienny Kraków. Uczelniane Wydawnictwa Naukowo-Dydaktyczne AGH, Kraków.
 RYKA W., MALISZEWSKA A. 1991 – Słownik petrograficzny. Wydawnictwa Geologiczne, Warszawa.
 WIELKA ENCYKLOPEDIA PWN, t. 13, PWN, Warszawa 2013.

Radosław Tarkowski